

Міністерство освіти і науки України

Шрамко Т.І., Шрамко Ю.Т.

Філософія

Навчальний посібник

2-ге видання

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Львів
«Новий Світ –2000»
2020

ББК 87я723
УДК 1(075)
Ш 85

*Розповсюдження та тиражування без
офіційного дозволу видавництва заборонено.*

Рекомендовано Міністерством освіти та науки України

Рецензенти:

Здоровенко В.В. – кандидат філософських наук, доцент, професор кафедри філософії Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка;

Кузнєцов О.П. – голова Львівського обласного методичного об'єднання викладачів соціогуманітарних дисциплін, викладач Львівського державного коледжу декоративного і ужиткового мистецтва.

ISBN 978-966-418-138-6

Шрамко Т.І., Шрамко Ю.Т. Філософія: Навчальний посібник. – Львів: Новий Світ – 2000, 2020. – 346 с.

Підручник "Філософія" підготовлено авторами відповідно до типової базової програми, затвердженої Міністерством освіти і науки України. Теоретичний матеріал підручника в структурному плані розділено на три розділи.

У першому – коротко висвітлюється історія світової філософії (Стародавнього світу, Європейського Середньовіччя та епохи Відродження, Нового часу, класичної і некласичної моделі філософії XIX – XX ст.), розвиток філософської думки в Україні. У наступних двох розділах значне місце відведено питанням буття, онтології єдності матерії, руху, простору і часу, сутності і формам свідомості, філософському вченню про розвиток (закони і категорії діалектики), основному змісту пізнавальної діяльності.

Висвітлюються питання соціальної філософії (суспільство і роль чинників у його розвитку, культура, історичні типи суспільств). Особлива увага приділяється філософській концепції людини, її взаємодії з суспільством, місцю цінностей в житті людини і суспільства. Глобальні проблеми людства і людини та шляхи виживання людства.

Подано персоналії видатних вітчизняних і зарубіжних філософів і предметний покажчик.

ISBN 978-966-418-138-6

© Шрамко Т.І., Шрамко Ю.Т., 2020

©“Новий Світ – 2000”,

ФОП Піча С.В., 2020

Зміст

Вступне слово	7
Розділ 1. Гуманістичний зміст історії виникнення і розвитку філософії	
Тема 1. Філософія як специфічний тип знань	9
§1. Поняття «філософія», її місце в самопізнанні людини.....	9
§2. Світогляд, його структурні елементи: світовідчуття, світосприймання, світорозуміння. Типи світогляду.....	10
§3. Світобачення та його принципи	15
§4. Предмет і функції філософії	17
§5. Філософія у системі культури.....	20
Тема 2. Філософія Стародавнього світу	25
§1. Історія філософії як сходження до вершин людського самопізнання	25
§2. Східна та західна моделі (парадигми філософії) – філософія Стародавньої Індії та Стародавнього Китаю.....	27
§3. Антична філософія: особливості її розвитку досократівського періоду. Класичний та елліністичний періоди, їх морально-етична спрямованість	32
Тема 3. Філософія європейського Середньовіччя та епохи Відродження	41
§1. Загальна характеристика умов формування теологічного характеру філософської думки Середньовіччя	42
§2. Зміни у світогляді в період переходу від античності до Середньовіччя. Роль християнства у формуванні середньовічної історії.....	42
§3. Основні проблеми та досягнення філософії доби Середньовіччя в Європі та Візантії. Тома Аквінський – систематизатор середньовічної схоластики: сфери науки і віри	44
§4. Гуманістична спрямованість філософії раннього Відродження....	47
§5. Пантеїстична натурфілософія – початок Ренесансу і завершення його в натурфілософських концепціях Джордано Бруно та Галілео Галілея	48
Тема 4. Філософія Нового часу	53
§1. Особливості якісно нової спрямованості філософії Нового часу. Пошуки продуктивного методу пізнання: сенсуалізм, раціоналізм	53
§2. Новий філософський ідеал у філософії просвітництва. Проблема свободи людини та шляхи її соціального визволення....	56

§3. Класична німецька філософія, її моральний смисл та досягнення в космології і системі пізнання світу	60
Тема 5. Філософія ХІХ – ХХ століть	68
§1. Своєрідність російської філософії: релігійно-ідеалістичний, природничо-науковий напрями, руський космізм	69
§2. Перегляд класичної моделі світорозуміння у філософії ХІХ – ХХ століть. Програма радикального оновлення філософії. Філософія Маркса й Енгельса, позитивізм, філософія життя.....	74
§3. Особливості духовних процесів та основні напрями розвитку некласичної філософії: сцієнтизм та антисцієнтизм, екзистенціалізм, ірраціоналізм.....	82
§4. Проблема знання та мови у філософії ХХ століття.....	89
Тема 6. Філософська думка в Україні	97
§1. Характерні особливості першоджерельних витоків української філософської культури	97
§2. Філософські джерела, ідеї культури Київської Русі та періоду Відродження.....	100
§3. Зародження професійної філософії у культурно-освітніх центрах України: Острозькій та Києво-Могилянській академіях.....	103
§4. Григорій Сковорода – родоначальник української класичної філософії	112
§5. Академічна філософія ХІХ ст.: особливості, напрями і основні філософські ідеї	115
§6. Соціально-філософські погляди в літературі українського романтизму: творчість Миколи Гоголя, Т.Г.Шевченка, Лесі Українки, І.Я. Франка	118
§7. Особливості розвитку української філософії ХХ ст. Основні напрями і основні філософські ідеї. Культурне відродження 20-х рр.	123
Розділ ІІ. Онтологія і гносеологія	
Тема 7. Проблема буття у філософії	131
§1. Поняття «онтологія», «буття», їх філософський зміст і зміни розуміння проблеми буття в історії філософії	131
§2. Світ як всеохоплююча реальність. Основні виміри буття і їх єдність (буття речей, природи, людини, духовного і соціального).....	136
§3. Структура видозмін суспільної свідомості відносно матерії. Матеріальна єдність світу, матерії, руху, простору і часу.....	139

Тема 8. Духовний вимір людського буття	151
§1. Свідомість як пізнавальне і духовно-практичне відношення до дійсності.....	151
§2. Походження, розвиток і сутність свідомості. Свідомість і мова	155
§3. Структура свідомості. Свідомість та самосвідомість, свідоме, підсвідоме, несвідоме. Функції свідомості.....	158
§4. Суть суспільної свідомості. Форми суспільної свідомості: політична, правова, моральна, етична, релігійна, філософська. Проблема вибору свободи і відповідальності	163
Тема 9. Основи філософського вчення про розвиток	172
§1. Суть діалектики. Принципи розвитку.....	172
§2. Поняття закону. Основні закони діалектики: закон єдності і боротьби протилежностей, закон взаємного переходу кількісних і якісних змін і закон заперечення заперечення. Категорії діалектики як відображення універсальних з'язків	176
Тема 10. Основний зміст пізнавальної діяльності	185
§1. Поняття «гносеологія». Проблеми пізнання у філософії. Об'єкт і суб'єкт пізнання	185
§2. Структура пізнання: форми – суттєве та раціональне; рівні – емпіричний і теоретичний	191
§3. Проблеми істини у теорії пізнання. Практика як критерій істини та спосіб становлення і відношення людини до світу і до самого себе. Види практики	195
§4. Методологія і методи наукової пізнавальної діяльності	199
Розділ III. Соціальна філософія	
Тема 11. Філософський аналіз суспільства	205
§1. Поняття суспільства і його аспекти у філософії. Нові типи моделей суспільства	205
§2. Основні чинники суспільного розвитку: природничі, географічні, демографічні, матеріальні, політичні та їх взаємозв'язок.....	209
§3. Сутність та структура духовного життя суспільства. Поняття «культура» як єдність матеріальних і духовних цінностей, вироблених людством	222
§4. Філософія історії типів суспільства. Поняття «формація» і «цивілізація».....	229
§5. Сенс історії і світова сучасна криза	236

Тема 12. Філософська концепція людини	243
§1. Філософська концепція людини – основа наук про людину. Сутність людини та фактори (праця і мова) її становлення й розвитку	244
§2. Філософський зміст співвідношення понять «індивід», «індивідуальність», «особистість». Типологія особи	248
§3. Діалектика взаємодії людини і суспільства. Проблеми відчуження людини та шляхи її подолання	254
§4. Самореалізація особи. Роль особистості в історії. Самоцінність сенсу людського життя	257
§5. Проблема людського щастя. Аморальність використання людини як засобу	261
Тема 13. Цінності в житті людини і суспільства	269
§1. Сутність поняття «аксіологія» і її місце в системі культури. Цінності як визначальна характеристика людського буття і місця людини в системі цінностей. Структура цінностей	269
§2. Цінність як ядро духовного світу людини і її суб'єктивного вибору	275
§3. Базові цінності людського буття і ціннісних орієнтацій. Вищі духовні цінності і духовна досконалість	277
§4. Глобальні проблеми людства і соціальне прогнозування	279
Заключне слово	292
Персоналії	294
Предметний покажчик	339

Світ – відкрита книга для тих, хто вміє її читати

Ернст Хайне

Вступне слово

Шановні студенти! І всі ті, хто хоче займатися вивченням філософських знань, які сприяють більш глибокому усвідомленню часу перемін, у які вступило наше суспільство і світ в цілому. XX століття відійшло вже в історію, викликавши до життя потребу величезних змін у політиці, економіці, освіті, науці, культурі та в духовному житті всіх людських цінностей з думкою **МИСЛИТЕЛЯ**.

Людство Землі вступило в XXI століття у значно ускладнених умовах життя усієї планети через загострення глобальних проблем **«виживання людства»**, що певною мірою вплинуло на зростання зацікавленості загальними проблемами в сферах суспільного розвитку, осмислення яких має важливе значення. Сказане вище передовсім стосується аналізу і розвитку надзвичайно важливої проблеми єдності світу, яку покликано усвідомити людство: світ об'єктивно існує у взаємозв'язку зі свідомою діяльністю людини, від якої залежить його існування.

Отже, можна зробити висновок, що єдність світу полягає насамперед у **реальному існуванні відношення «людина – світ»**, яке у найбільш загальному вигляді можна зрозуміти, так: без людини немає світу. Але при цьому слід зазначити, що це аж ніяк не заперечує можливості існування в світі **Абсолюту** поза людиною. Він можливий: як не заперечують багато науковців нашого часу не заперечує його існування, але вони у пізнанні для людини недосяжні. Усе це спонукає до глибокого філософського осмислення людиною ставлення до дійсності, виробленого нею світогляду та усвідомлення нею статусного місця і ролі в суспільстві.

Докорінно змінюються уявлення про місце людини у світі та житті. Нової значимості набувають питання сенсу життя, людських цінностей, у розв'язанні яких особлива роль належить філософії, що має багатовіковий досвід альтернативного аналізу суспільно значимих цінностей і життєвих орієнтацій.

Не обійшлося без перегляду змін в економічному й духовному розвитку засад демократичної державності в Україні. За роки

незалежності України склалися нові соціально-економічні, політичні, освітні, наукові й культурні реалії – від старих в основному відійшли, а нових ще остаточно не виробили. У такі складні періоди сьогодення в Україні і світі загалом філософія допомагає людині всесторонньо осмислити в логічному аналізі минулі події, своєрідність виникнення нової ситуації, щоб виробити науково-логічне ставлення до проблем своїх. Але для цього необхідні інтегральні знання поєднані з гуманістичними цінностями любові до мудрості, якій навчає філософія. Тому вивчення філософії стає однією з головних передумов входження молодого людини до загальнокультурного світового контексту (сукупності обставин, від яких залежить розв'язання нових проблем сучасності).

Розібратися у цьому багатстві контексту, а отже, і досягнути логічно-обґрунтованого розуміння фундаментальних проблем людського буття і світобудови, є справою далеко непросто і вимагає від студента чималих зусиль. У формуванні такого усвідомлення значною мірою може допомогти студенту запропонований нами підручник. Ми не хочемо претендувати на глибину осягнення істини тільки із запропонованого вам підручника. Для остаточного його осягнення студентам необхідно поряд із опрацюванням матеріалу підручника постійно поринати в глибини філософської спадщини, працю найбільш відомих філософів, що становлять скарбницю філософської культури і цінностей людства.

Ми сподіваємося, що запропонований підручник викличе зацікавлення читачів філософськими знаннями і дасть поштовх до осмислення дійсності.